

بنه‌شناسی

○ دکتر مرتضی فرهادی

البته شادروان بهرامی به خلاف «تیت» بنه را «واحد کشاورزی» دیده است و نه یک نظام و سازمان تعاونی:

«گاو آهن را یک جفت گاوی کشد و دو جفت گاو عموماً واحد رعیتی را تشکیل می‌دهد که آن را یک بنه چهار گاوی می‌نامند، بنه شش گاوی هم است، هر گاوی به یک پاکار متعلق است و بنه چهار گاوی را چهار پاکار پار رعیت و بنه شش گاوی را شش رعیت اداره می‌کنند...»

در نسق بندی دهات اطراف تهران بنه چهار گاوی و شش گاوی واحد رعیتی است، ولی در شهرستانها، بیشتر روی زوج نسق بندی می‌شود، یعنی واحد رعیتی دو گاو است».^{۱۱}

بیست سال پس از انتشار کتاب «ارزیابی کشاورزی» بهرامی به تعریف دقیقتری از «بنه» در دایره المعارف فارسی برمی‌خورد:

«بنه» در اصطلاح کشاورزی مقداری از زمین زراعی است) که عمل رعیتی در آن با^۴ یا^۵ یا در بعضی دهات ۸ گاو انجام می‌گیرد، در ایران غالباً چند نفر زارع گاودار در کشت یک بنه با یکدیگر شرکت می‌کنند».^{۱۲}

اولین اثر مهمی که در آن از «بنه» با نامهای محلی مختلف و از مناطق متفاوت سخن گفته شده، کتاب گران سنگ «مالک و زارع در ایران» است. اما از آن جا که تویستنده کتاب خاتم لمیتون این مقاله را همچون دکتر بهرامی در قالب «جفت» (واحد کشاورزی) دیده است، و با «بنه» به صورت فرعی و غیر مستقیم برخورد کرده، مطالب آن در این زمینه اغلب برای پژوهشگران کمتر شناخته شده است و در نتیجه در کتابهای جامعه‌شناسی روستایی و تحقیقات و نوشهای بنه‌شناسان ایران انعکاس نیافته است.

خاتم لمیتون به طور مستقیم و غیر مستقیم در صفحات مختلفی از کتاب و به ویژه در فصلهای ۱۶ و ۲۳ آن، از وجود بنه‌ها در اسدآباد همدان و بروجرد و «ورزان»، «آذربایجان» و «خری» و جهرم و داراب و «قرابولاغ» فارس و باشت و معنی و مناطقی از سیستان و بلوجستان و استان کرمان و خراسان و «عقیلی» شوستر و... سخن می‌گوید.^{۱۳}

زاویه دید و نوعه برخورد خاتم لمیتون نسبت به بنه‌ها، سبب شده که وی نیز همچون دکتر بهرامی به جنبه‌ها و روابط تعاونی کشاورزان در داخل بنه کمتر توجه کرده و با حتی بی توجه باشد. در همینجا باید گفت که نظریه خاتم لمیتون درباره تکروی کشاورزان ایرانی نیز از همین بی توجهی ناشی شده است.^{۱۴}

اگر خاتم لمیتون بیشتر از طریق مصاحبه و مشاهده^{۱۵} به درک بنه‌ها- هر چند غیر مستقیم توفیق یافته است. یطریشفسکی وجود بنه‌ها را از مطالعات تاریخی خود بازیافته، گرچه- شاید به خاطر قلت منابع تاریخی در این زمینه - اطلاعات فراوان و در خور آن چنان که باید به دست نمی‌دهد.^{۱۶}

شادروان آل احمد در کتاب «تات نشینهای بلوک زهرا» برای

اگرچه پژوهش درباره تعاونیهای سنتی در ایران دوران تجویانی خود را می‌گذراند، با این حال قرایین نشان می‌دهد که «بنه‌ها» یکی از کهترین و کارآمدترین تعاونیهای سنتی در ایران بوده است و در مناطق و شرایط بسیار گوناگون به زندگی خود ادامه داده است. «بنه‌ها» برخلاف آنچه که اغلب تصور می‌شود، با تعام دگر گونهای افت و خیزهایش هنوز «آب در کوزه» و یکی از مسائل زندگی پویایی کشاورزی کهنسال ایران است و جا دارد که مورد عنایت بیشتر پژوهشگران علوم اجتماعی و مجریان و برنامه‌ریزان کشاورزی و تعاون ها قرار گیرد.

زایش و افزایش بنه‌های «خوانگیخته»^{۱۷} غالباً «مهاجر کار»^{۱۸} و «صیفی کار»^{۱۹} در چهار دهه گذشته، در مناطق گرمسیری و جنوب خط خرما و به ویژه در کنار راههای موافقانی این مناطق تاییدی برای مدعا است.

امروزه افزون بر ضرورت تکمیل پژوهشها موجود درباره «بنه‌ها» قبل از اصلاحات ارضی و تغییرات و مرگ و میر آنها پس از آن پژوهش درباره دلایل گسترش بنه‌های «مهاجر» یاد شده در سطور پیش و پیگیری روند کار بنه‌های «برانگیخته» پس از انقلاب اسلامی (ده هزار میلیون ناپایان سال ۱۳۶۶)^{۲۰}، یکی از کارهای اساسی مربوط به مسائل ارضی، کشاورزی و تعاونی ایران است و لازم است از دیدگاههای مختلف مورد پژوهش قرار گیرد تا با گشودن راز و رمز موفقیت به «خود انجیخته» در گذشته و حال و مشکلات تعاونیهای رسمی به طور اعم و بنه‌های «برانگیخته» (متاعها)^{۲۱} و از آن جمله تعامل به افزایش زمین و کارفرمایی در پاره‌ای از آنها به طور اخص^{۲۲}، راه برای گزینش و تشویق یکی از آزموده ترین نظامهای کشاورزی ایران هموار شود.

افزون بر فواید کاربردی، پژوهش درباره بنه‌ها، به عنوان یک سازمان اقتصادی - اجتماعی نهادی، موضوع پژوهش علوم اجتماعی و به ویژه جامعه‌شناسی روستایی، مردم‌شناسی اقتصادی، اقتصاد کشاورزی، بوم‌شناسی و جغرافیای انسانی^{۲۳}، تعاون و غیره است و می‌تواند در بالندگی علوم اجتماعی در ایران مؤثر افتد.

پیشینه پژوهش درباره بنه‌ها

تاجد اطلاع ما، نخستین کسی که از وجود «بنه» در ایران سخن گفته و آن را تعریف و توصیف کرده، جی. پی. تیت (Tate) انگلیسی است که بین سالهای ۱۹۰۲ تا ۱۹۰۵ به عنوان نفعه بردار کمیسیون حل اختلاف مرزی ایران و افغانستان در منطقه سیستان به سر می‌برده است. وی در چند صفحه درباره «باقاوا» (بنه)‌های سیستان ایران و افغانستان و انواع آن «باقاگوغمی» و «باقو تحوبیل»، مالکیت زمین پاکاوارها و مال الاجاره و نحوه مشارکت اعضای پاکاوارها در لایروبی شبکه آبیاری منطقه و غیره سخن گفته، و جالبتر آن که وی در ۸۳ سال پیش «باقاوا» (بنه) را به عنوان یک سازمان زراعت جمعی دیده است.^{۲۴}

نخستین ایرانی که از «بنه» به عنوان یک اصطلاح کشاورزی سخن گفته و آن را به زعم خود تعریف کرده، شادروان دکتر تقی بهرامی، صاحب کتاب مشهور «فرهنگ روستایی» (دایره المعارف فلاحی)^{۲۵} است.

این مقاله همچنین کار دو تن از پژوهشگران آلمانی درباره «بن کو»^{۱۷} معرفی شده است.^{۱۸}

«... گروههای کار جمعی که در دزفول به نام «بن کو» معروفیت داشته‌اند، توسط «اهلرزا»^{۱۹} در سال ۱۹۷۳ و «گودبل»^{۲۰} در سال ۱۹۷۴ مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. بررسی اول مربوط به روستای «بنوارشامی» و «سیاه منصور» در پنج کیلومتری جنوب شهر دزفول و تحقیق دوم مربوط به روستای «شوہان» در ۱۸ کیلومتری جنوب غربی شهر دزفول بوده است...»^{۲۱}

در شش سال گذشته مرکز تحقیقات روستایی وزارت کشاورزی و عمران روستایی، مطالعاتی را درباره مساعها (بنه‌های برانگیخته) ای که حاصل لوایح قانونی مربوط به اصلاحات اراضی اسلامی و هیاتهای هفت نفره واگذاری زمین می‌باشد، شروع کرده که برخی از گزارش‌های آن همچون بررسی مساعها جزیرفت^{۲۲} و گرگان و گند^{۲۳} متشر شده‌اند. و کاربر روی مساعها مناطق دیگر ادامه دارد. در این دو گزارش پس از بیان کلیاتی درباره اوضاع جغرافیایی و اقتصادی و جمعیتی منطقه تاریخچه‌ای از اصلاحات اراضی و شکلهای بهره‌برداری و تولید زراعی آن پیش از انقلاب، تحولات پس از آن و تکوین و تصویب لوایح قانونی اصلاحات اراضی اسلامی و هیاتهای هفت نفره، شکل گیری مساعها، نارسایها، مسایل و مشکلات آنها مطرح و در پایان توسط پژوهشگران پیشنهاداتی ارائه شده است.

آخرین مطالعه قابل توجهی که درباره بنه‌ها، در این اواخر به چاپ رسیده، دو مقاله «جالب و روشنگر درباره «بازو» (بنه هم ترازانه)^{۲۴} در شمال خراسان^{۲۵} و نقش عوامل تولید در شکل یابی روشهای تولید گروهی و ساختار قدرت، با نume «باقاو»‌های سیستان در اوخر دوران فاجاریه می‌باشد.^{۲۶}

نوع بنه‌های معرفی شده در مقاله «بازو» از نازگی خاصی برخوردار است، این مقاله در مورد «همبازی» (بنه هم ترازانه دیم کار) که از روستاهای پیرپاران ساری، در پاورقی همین مقاله معرفی شده است نیز صادق است.

معرفی گونه‌های جدید بنه و بیکمیری کار بنه‌ها در مناطق دیگر ایران نشان خواهد داد که تحلیل و طبقه‌بندی (گونه‌شناسی) بنه‌های تجدیدنظر فراوانی نیازمند است.^{۲۷}

آراء در چگونگی پیدایش «بنه‌ها»
فهم دلایل پیدایش «بنه‌ها» در تاریکیهای تاریخی و ماقبل تاریخی

در ایران و دیگر کشورهای جهان، و مهمنت از آن فهم دلایل تداوم بنه‌ها در تغییرات و دگرگونی‌های پیوسته تاریخ کشاورزی کهنسال ما از سوی وفور اوضاع متفاوت اقلیمی و جغرافیایی و فنی و... از سوی دیگر، هم از لحاظ نظری و پیشبرد کار علوم اجتماعی و به ویژه «جامعه‌شناسی تعاون» و مردم‌شناسی اقتصادی و بوم‌شناسی انسانی و هم از لحاظ کاربردی و عملی دارای اهمیت بسیار است. اگر به درستی دانسته شود، تحت جه شرایطی بنه‌ها به وجود آمده و مهمنت از آن این که با چه وضعی تغییر و تداوم یافته‌اند، می‌توان دانست که آیا چشم امیدی بر این تجربه طولانی، در وضع فعلی و آینده کشاورزی ایران می‌توان داشت و یا نه؟ برای مثال آیا می‌توان از این تجربیات در کارآمد کردن هرچه بستر تعاوینهای رسمی به طور اعم و «مساعها» (بنه‌های برانگیخته) و تعاونی‌های تولید کشاورزی به طور اخص سود جست؟

گفتنی است نظریاتی که تا به حال درباره دلایل پیدایش بنه‌ها عنوان شده است، گرچه از جهات، گوناگون استکمال پذیر می‌باشد، اما

نخستین بار معرفی نسبه دقیقی از نوعی بنه (بنه فرسایش یافته)^{۲۸} در دوره‌ستای «سکر آباد» و «ابراهیم آباد» بیوین قزوین برداخته است. وی «بنه» را به عنوان نوعی سازماندهی کار کشاورزی دانسته و روابط بنه‌ها را با مسأله تقسیم آب و آبیاری مطرح می‌سازد.^{۲۹}

پس از «نات نشینها»، آقای هوشنگ ساعدلو در ۱۳۴۷ درجزوه درسی بلی کمی شده‌ای به نام «اقتصاد کشاورزی» در حدود پانزده صفحه درباره «سازمانهای تولید زراعی سنتی ایران» (بنه‌ها) مطالب تازه‌ای را مطرح کرده‌اند که عبارت است از یک «بنه دیمکار»^{۳۰} در «کوره»‌دهی نزدیک لار^{۳۱} و یک «بنه فرسایش یافته» از محمود آباد اصفهان^{۳۲} و بالآخر معرفی بنه‌های سه دهکده «خوزین» و «دولت آباد» و «زووار» در دشت قزوین.^{۳۳}

آقای ساعدلو در این جزو در بنه‌ها را «منطقی ترین سازمان‌های تولیدی اکثر روستاهای ایران در اطباق با شرایط طبیعی»^{۳۴} دانسته و معتقد است که: «بنه‌ها و صحراء‌های توائده به بهترین سازمانهای تعاونی روستایی ایران تبدیل شوند».^{۳۵}

آقای ساعدلو ده سال بعد از آن کتاب «مسایل کشاورزی ایران»، به هنگام تقد کتاب «بنه» و با احاطه‌ای که به مسایل اقتصادی کشاورزی و جامعه‌شناسی روستایی ایران داشته، در بیست و شش صفحه، به صورت فشرده نظریات و دانسته‌های خود را در زمینه بنه‌ها و دورنمای آینده آنها، همراه با تاریخچه مختصر اما بسیار مفیدی از مطالعات «ده شناسی» در ایران ارائه کرده است.^{۳۶}

گفتنی است که پیش از «اقتصاد کشاورزی» بنه‌های از «ابراهیم آباد» نیشابور نیز معرفی شده‌اند که پژوهش آقای موریانو و آقای طالب می‌باشد.^{۳۷}

اما عظیمترین کار در توصیف بنه‌ها، کتاب «بنه» (نظام‌های تولید زراعی جمعی قبل و بعد از اصلاحات ارضی) است که انتشار آن در سال ۱۳۵۱ به راستی نقطه عطفی در بنه‌شناسی ایران به شمار می‌آید. آقای صفوی نژاد در این کتاب نمونه‌هایی از بنه‌های جنوب تهران و خراسان و سیستان، بر دسیر کرمان و... را معرفی کرده‌اند^{۳۸} کتاب «استاد بنه‌های شهر ری (غار و فناوه)»، نیز توسط همین نویسنده در سال ۱۳۵۶ به چاپ رسیده است.^{۳۹}

لازم به یادآوری است که آقای صفوی نژاد، شش سال پیش از چاپ کتاب «بنه»، در کتاب «متونگرافی ده طالب آباد»، بنه‌های این روستای ورامین را نیز معرفی کرده است.^{۴۰}

در شروع اصلاحات اراضی به جهات مختلف و آن آن جمله عدم شناخت لازم^{۴۱} به نظام بنه‌ها به عنوان الگوی جا افتاده‌ای برای آینده کشاورزی ایران توجه کافی نشد. اما پس از گذشت حدود یک دهه از این اصلاحات و بروز عوارض مختلف و منجمله کوچک شدن قطعات زمینهای کشاورزی، وزارت تعاون و امور روستاهای به فکر مطالعه بنه‌ها و بررسی امکان تشکیل گروههای زراعت جمعی (مساعها) افتاد و به همین خاطر پژوهشگران این وزارت توانند در ۱۹ روستا در چهار منطقه فسا، باختران، اسلام آباد و نیشابور به تحقیق پرداختند. حاصل کار گزارشی است در ۱۱۸ صفحه پلی کمی شده، شامل خلاصه‌ای از سوابق برخی پاریگریهای سنتی و بنه‌ها در این مناطق.

مطالعه تازه این گزارش، وجود «بنه‌های فرسایش یافته» در روستای «چنانچگای» در اسلام آباد غرب (شاه آباد سابق) می‌باشد.^{۴۲}

آخرین مطلبی که پیش از انقلاب درباره بنه‌ها به چاپ رسیده، مقاله زنده و ارزنده‌ای از آقای سیروس سلمان زاده است. در این نوشته از «بنه کو» (بنه فرسایش یافته) سازمان کارستی کشاورزی دزفول و همچنین تشکیل گروههای زراعت جمعی زارعین مهاجر اصفهانی (بنه‌های خود انگیخته و مهاجر کار جدید) و کارآمدی آنها سخن به میان آمده است. در

در قسمت‌های مختلف ده، در تعدادی از روستاهای دایر است، در برخی از مناطق روستایی تکامل بیشتری پیدا کرده و به شکل یک سازمان مشکل عمل می‌کند، که در آن نوعی همکاری و تعاون بین زارعان عضو و در زمینهای زراعی متعلق به آنها برقرار می‌باشد، و مدیریتی به عنوان «سرپنه» با همکاری سایر اعضاء که به نسبت مشخصی در انجام کارها و بهره‌برداری سهیم‌اند، اداره کشت و بهره‌برداری را بر عهده دارند».^{۴۶}

در باره دلیل پیدایش و گسترش «بنه‌ها» پژوهشگران ایرانی نظریات دیگری را نیز عنوان کرده‌اند، که مسأله کمود آب، میزان بارندگی، مالکیت و مدیریت و... از آن جمله‌اند.

آقای ساعدلو در این باره می‌نویسد:

«تشکیل چنین سازمانهایی را می‌توان بیشتر به علت طریقه خاص آبیاری و مشکلات ناشی از آن دانست. اساس آبیاری در اکثر دهات ایران مبتنی بر روش آبیاری از طریق قنوات و انوار است. در بسیاری از دهات طول نهرهایی که آب را از منبع اصلی به زمین کشاورزی منتقل می‌کنند، بسیار زیاد است. در بعضی دهات این فاصله متجاوز از ده کیلومتر می‌باشد. رسانیدن آب از مسافتاتی چنین طویل به مزارع به صورت فردی ممکن نیست، استفاده از آب و آبیاری مزارعی که مالکیت آن و یا محصولات کاشته شده در آن متعلق به بیش از یک نفر است، سبب تشکیل گروههای مشکل در ده می‌شود...»^{۴۷}.

آقای ساعدلو در جای دیگر می‌نویسد:

«...امر آب برای کشاورزی به حدی حیاتی است که در بعضی نقاط اساساً بنه‌تها به خاطر آب تشکیل می‌شود و به همین دلیل هم به آن بنه آبی می‌گویند، با این توضیح که تشکیل بنه‌ها به آب پستگی ندارد، چرا که در دهات دیم کار، نیز بنه پندی وجود دارد....»^{۴۸}

آقای صفو نژاد از بنیادگذاران «بنه شناسی» در ایران در باره علت

• جواد صفو نژاد، مبانی جغرافیای انسانی، ص. ۲۹۴

چهارچوبهایی برای تفکر و انگیزه‌هایی برای پژوهش بیشتر فراهم ساخته‌اند.

ما در این جا نه قصد و نه توان آن را داریم که دلایل پیدایش و نیز علل تداوم پنهان را از یکدیگر تفکیک کرده، و دلایل هر دسته را باز شناسیم، بلکه تنها می‌خواهیم در برخی اطلاعات تازه‌تر و جمع‌بندی مصالح فراهم شده و نظریات ارائه شده، در راه به روی فرضیات و پژوهش‌های نو تر و تازه‌تر بگشاییم و در این راه نخست به ذکر این آراء می‌پردازیم.

تا حد اطلاع ما، بطریق‌شکی یکی از نخستین کسانی است که براساس اطلاعات و مدارک تاریخی کوشیده است دلایل پیدایش گروههای تعاونی کشاورزی (جفت، فدان) را توضیح دهد، وی در کتاب «کشاورزی و مناسبات ارضی در ایران عهد مغلوب»، در چند جا به این مسأله اشاره می‌کند و دلایل پیدایش این گروهها را ناتوانی خانواده روستایی در خرید نیروی شخم و کارهای ضروری آبیاری می‌داند:

«...عادتاً یک خانوار منفرد روستایی بسیار فقیرتر و ناتوانتر از آن بوده که خیش سنگین و یا سیک و گاوان ترا برای کشیدن آن خریداری کرده، کارهای ضروری آبیاری را انجام دهد.... بدین ترتیب در ایران و کشورهای هم‌جاور آن، یک قاعدة کلی حکم فرمایده که چند خانوار روستایی متحد شده یک جاخیش و گاو و تخم برای زرع ابتداع می‌کردند و باهم مساحت معینی را کشت می‌کردند که «جفت» یا «فدان» نامیده می‌شد».^{۴۹}

«جفت، با قطعه زمین شخمی یک خانوار دهاتی مطابقت نداشت و قاعده‌تاً یک خانوار قادر به خرید و نگهداری گاوان نزد روساییان ایران در گروههای کوچک متعدد شده و چند خانوار در یکجا به خرید و نگهداری خیش و عوامل کشش آن اقدام می‌کنند. به موجب یادداشت‌هایی که در سال ۱۲۷۳ هـ میرابوالحسن شاه در باره سیستان تنظیم کرده در ۱۸ روستای ایالت مزبور - متعلق به علی خان سرپندی ۷۱۰ زوج (جفت) در برای ۴۷۰۰ خانوار روستایی وجود داشته - و از ۳ تا ۲۰ خانوار یک زوج و به طور متوسط هر ۷ خانوار یک زوج [گاو] داشته‌اند. در یادداشت مزبور این رقم متوسط در مورد دیگر روستاهای متعلق به سایر مالکان سیستان نیز تکرار شده است».^{۵۰}

مسأله آبیاری که بطریق‌شکی نیز به آن به عنوان یکی دیگر از دلایل پیدایش پنهان اشاره کرده است، به شکل‌های گوناگون معمور بسیاری از نظریات در باره پیدایش پنهان می‌باشد:

«علت اصلی به وجود آمدن نظام بهره‌برداری گروهی در شرق از دیدگاه برخی پژوهشگران و شرق شناسان همانند، «ویت‌فوگل» و «وارگا»^{۵۱}، شرایط آب و هوایی (جغرافیایی) به ویژه در نواحی نیمه صحرایی، که ضرورت آبیاری مصنوعی به کمک نهرپندی و سایر اقدامهای مشابه را ایجاد می‌کند، می‌باشد».^{۵۲}

دو تن از پژوهشگران مسائل تعاونی و روستایی ایران، پنه را حاصل نکمال «بنه آب» و دلیل پیدایش «بنه آب» را اقتصادی کردن بهره‌برداری از منابع کمیاب آب دانسته‌اند:

«...پنه که نوع ساده آن به نام «بنه آب» به صورت همکاری زارعان یک ده برای جلوگیری از هدر رفتن آب از طریق مبادله نوبت آب در قطعات براکنده و زمینهای واقع

جدول شماره یک
نام «بنه» و اعضاء آن در مناطق مختلف ایران با ذکر منبع

ردیف	نام منطقه	مشخصات	نام بنه	نام سرپنه	نام سایر اعضاء	گزارشگر	منبع
۱	آذربایجان		جفت	همیا	کشاورز - نرسه تیم وج - مرزیند -	لپتوون فرهادی	مالک و زارع در ایران، ۶۴۰، پادشاهی شخصی
۲	آمل (دورانه سر)		گوشه		میرآب، شاهگر، گاوپتو	ناصرالدین طاهری	گاوشه در روستای رشکلا، رشت سر آما، ۱۳۶۷*
۳	آمل (رشکلا)		گاوشه		آیار - شاهگر مرزیند - گوبار - گویه	شریف پور و دیگران	گاوشه در روستای رشکلا، رشت سر آما، ۱۳۶۷*
۴	اسلام آباد غرب (چهاجنگا)		به	سرپنه	-	هوشنج سعادلو	اقتصاد کشاورزی، ۸۹
۵	اصفهان (محمود آباد)		طاق	سرطاق	-	غلامحسن صالحی	منوگرانی ده جم ریحان، پادشاهی شخصی، فرهادی
۶	(چم ریحان)		قراع	-	-	صفی نژاد	صفی نژاد، پنه، ۲۶۰.
۷	(گروندشت و خالصه)		دانگ	سرخ	پارغمیم	سرزیم	سرزیم، سرخ، ۶۴۶.
۸	(احمد آباد)		حرانه	سرزیم	سرزیم	سرزیم - دهستان	مالک و زارع، پنه، ۶۴۶.
۹	بهشهر		درکار	میرمات	میرکلور	صفی نژاد	صفی نژاد، پنه، ۶۴۶.
۱۰	بهبهان		تبرکار	سالار	سالار	لپتوون	مالک و زارع، پنه، ۶۴۶.
۱۱	پیرجند (علی آباد و گیو)		سرالار	سرالار	سرالار	صفی نژاد	مالک و زارع، ۵۲۹.
۱۲	تریت جام		صررا	صررا	صررا	صفی نژاد	مالک و زارع، ۵۲۵.
۱۳	تریت چیدربیه		صررا	صررا	صررا	لپتوون	مالک و زارع، پادشاهی شخصی، فرهادی
۱۴	تهران		به	سرآیار	سرآیار	صفی نژاد	مالک و زارع، ۵۲۹.
۱۵	چهرم		به	ریغن سید	ریغن سید	عمله	پادشاهی شخصی، فرهادی
۱۶	حاجی آباد (حاجیان و غارقان)		حرانه	سرزیم -	سرزیم	بازار	مالک و زارع، ۶۴۶.
۱۷	حاجی آباد (ارزویه و اقطاع)		دونگ	-	-	فرهادی	پادشاهی شخصی، مالک و زارع، ۶۴۶.
۱۸	خوزستان (خلف آباد)		خیفن	-	-	لپتوون	مالک و زارع، ۶۴۶.

* - کارداشتگری تحت نظر نگارنده.

** - داراب شریف پور، مرتضی مجتبه‌زاده و محمود علیراف برسی امکان تشکیل گروههای وزارت جمعی، تهران، ۱۳۵۵. وزارت تعاون و امور

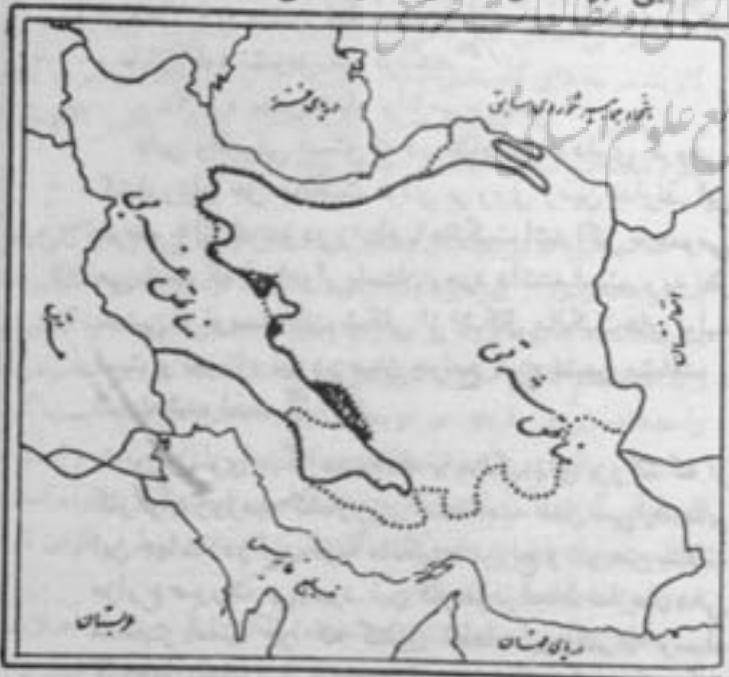
روستاه، (پل کمی)، ص ۱۱.

*** - « حاجی آباد شهرکی است میانه راه سیرجان به بند عباس و جزو استان هرمزگان.

«... اداره اعلاف خالصه در این منطقه مالک بر تعداد

زیادی آبادی های «تک مالکی» بوده و بدین سبب زمینه پیدایش بنه ها به وجود آمده، زیرا مالکیت یک مالک بر یک ده «تک مالکی» یکی از دلایل اساسی پیدایش بنه است». ۵۱.

نقشه ساره ۲ - « انطباق خط همیاران و مرز بنه ها و بخش های استثنایی » بر اساس تحقیق آقای صفائی نژاد*

* جواد صفائی نژاد، همان منبع، ص ۲۹۵

پیدایش بنه ها می نویسد:

« بنه، صحراء، حرانه که در طول تاریخ کهن زراعی ایران در نیمه شرقی کشور به وجود آمده و نظام یافته و شکل گرفته است، نتیجه کمپود باران به مناسبت خست طبیعت در این منطقه و عکس العمل بی گیر و تلاش مداوم روستاییان در مبارزه با طبیعت است که به خاطر نیازهای زراعی خود، نظامهای تولید جمعی زراعی سنتی را در سراسر منطقه با اشکالی تقریباً همانند به وجود آورده اند... ». ۵۲

آقای صفائی نژاد در جای دیگر می نویسد:

« واحدهای تولید زراعی چمی که نوعی تعابنیهای سنتی کهن می باشند منحصراً در منطقه کم باران تیمه شالی منطقه شرقی به وجود آمده اند... اگر مرز این واحدهای تولیدی زراعی را با خط همیاران ۳۰۰ میلیمتر مقایسه کنیم، مشاهده می شود که تقریباً و نه تحقیقاً بر هم منطبقند.

از انطباق خط همیاران... با مرز بنه ها مشاهده می کنیم که در بعضی نقاط نیایستی بنه وجود داشته باشد ولی دارد. (نقشه شماره ۲) بر این اساس بخش های استثنایی ایجاد می شود که برسیهای عمیقتری را ایجاد می کند تا چگونگی آن آشکار شود ». ۵۳

هم ایشان در کتاب «استاد بنه ها» مالکیت یک مالک واحد بر یک ده شش دانگی را یکی دیگر از دلایل اساسی پیدایش بنه قلمداد کرده اند.

جدول شماره ۲
نام بنه و اعضاء آن در برخی مناطق ایران با ذکر منع

ردیف	نام منطقه	منتهیات	نام بنه					نام سرمه	نام سایر اعضاء	گزارشگر	منع
			نام بنه	نام سرمه	نام سایر اعضاء	گزارشگر	منع				
۱	داراب (۶۸) (روستاهای منطقه)	-	-	-	-	مهندسین مشاور	گزارش مقدماتی توسعه و عمران منطقه داراب، سازمان برنامه منع ۱۰۸ - ۲۱۲.				
۲	دره گز	پیکال	سرپیکال	دمعنان	صفی تزاد	سلمان زاده	محله علمی کشاورزی، ۷.				
۳	دزغول (بنوارحسین)	پیکو	سرپیکو	دم ایار	سلمان زاده	سلمان زاده	محله علمی کشاورزی، ۱۲.				
۴	دزغول	پیک استهان	پیک استهان	مرد	لمبتون	فرهادی	مالک و زارع، ۵۲۳.				
۵	رفشجان (عبدالله آباد و رحمت آباد)	دانگ	سرزیغم	مرد	فرهادی	صفی تزاد	پادداشت‌های شخصی، پند، صفحه ده.				
۶	رفشجان (توق)	حرانه	به مرد	برزگر	صفی تزاد	صفی تزاد	پادداشت‌های شخصی، پند، صفحه ده.				
۷	ری	آبیار	بنه	دم آبیار	صفی تزاد	دم آبیار - برزگر	پادو - مزدور				
۸	ری (نظرآباد)	آبیار	بنه قعن	آبیار	یاپلی بزدی -	یاپلی بزدی	مجموعه مقالات سمینار جغرافیائی، ۳۷۸.				
۹	زابل	یاگاو	سالار	دمعنان	رضوی	رضوی	مجموعه مقالات، ۳۷۰.				
۱۰	ساری	همزاری	-	-	یاپلی بزدی، رضوی	-	همزاری				
۱۱	سنندج	جوغ	سرچوچ	لهمتون	لهمتون	لهمتون	مالک و زارع، ۵۱۶.				
۱۲	سرجان (ملک آباد دارستان)	جزانه	سرزیغم	فرهادی	جم. ای. نهت	جم. ای. نهت	پادداشت‌های شخصی، سیستان، ۲۷۲.				
۱۳	سیستان	باگوشی	شربک	صفی تزاد	صفی تزاد	صفی تزاد	مالک و زارع، ۵۱۶.				
۱۴	سیستان	باگونجوب	-	-	ضیاء توانا	ضیاء توانا	مجموعه مقالات سمینار، ۳۴۴، ۰۰۰.				
۱۵	شوشتر (عقیلی)	خیش	سکاره - برزگر	لهمتون	لهمتون	اساعیل عجمی	مالک و زارع، ۶۴۴.				
۱۶	شهزاد	سرزیغم	-	-	اساعیل عجمی	-	مالک و زارع، ۶۴۷.				
۱۷	شہزاد	سرخانه	دمعنان	صفی تزاد	صفی تزاد	صفی تزاد	شندانگ، ۶۲، ۶۱، ۲۵، ۶۰، ۷۹، ۷۲ و ۷۰.				
۱۸	شہزاد	سرخانه	سرخانه	صفی تزاد	صفی تزاد	صفی تزاد	پند، ده.				
۱۹	فارس (خر)	سندگار	سرخانه	لهمتون	لهمتون	لهمتون	مالک و زارع، ۶۴۴.				
۲۰	فارس	سرخانه	سرخانه	یاپلی بزدی، رضوی	یاپلی بزدی -	یاپلی بزدی، رضوی	مجموعه مقالات، ۳۷۸.				

اما آخرین استدلال نه برای پیدایش، بلکه برای گسترش بنه‌ها را وجود مالکان غایب از ده دانسته‌اند.

«... مالکان غایب از ده این قبیل واحدهای زراعی (بنه‌ها) را به منظور اداره بهتر املاک خود و کنترل آسانتر رعایای خود تشویق می‌کردند».^{۵۲}

و بالآخر، حسن خیاه توانا می‌نویسد:

«این واقعیتی است که در نظام بهره‌برداری گروهی، کشاورزان حق مالکیت فردی بر روی زمین ندارند. این موضوع از یک سود رابطه با مالکیت اشتراکی یا عمومی می‌باشد، که در ادوار باستان وجود داشته است، و به نظر بعض از نویسندهان، شکلی از اشکال مالکیت‌های اولیه است و امروزه نیز در میان جوامع کوچ نشین مشاهده و اثبات شده است».^{۵۳}

و از سوی دیگر در رابطه با مالکیت‌های بزرگ که از کارگران روزمزد کشاورزی استفاده به عمل نمی‌آید. پناه این جهات، در این گونه مالکیتها توزیع و تغییر سالانه مزارع صورت می‌پذیرد. این کار هم از لحاظ سازمان دهن مناسب است، چرا که کنترل قطعات بزرگتر به وسیله گروههای تولیدی آسانتر می‌باشد تا این که قطعات کوچکتر مابین افراد توزیع شود و هم از لحاظ اقتصادی یعنی تقسیم

گفتی است که در حدوده ده سال پیش نظری شبیه آنچه که در بالا ذکر شد توسط یکی دیگر از جامعه شناسان روستایی ایران در مورد «بندی» اظهار شده است^{۵۰}. و بالاخره این که برخی پیدایش بنه‌ها را در پیوند با پستی و بلندی زمین دانسته‌اند:

«دسته‌ای دیگر آن را (پیدایش نظام تولید جمعی کشاورزی را) در رابطه مستقیم با پستی بلندی ذکر کرده‌اند و گسترش آن را بیشتر در زمینهای جلگه‌ای و شنی و نیز عمومیت نظام را در سرزمینهای پست و جلگه‌ای دانسته‌اند».^{۵۴}

در پایان باید افزود با همه اهمیت که مسأله آب و باران و دشواری آبیاری در تاریخ اقتصاد و فرهنگ ایران داشته، و با همه احترامی که برای پیشگامان و تحلیل گران «بند» قابل است، درست یا نادرست بر این باور است که: مسائلی همچون کمبود آب و باران و دشواری آبیاری در

کتاب

جدول شماره ۳

نام «بنه» و اعضاء آن در برخی مناطق ایران با ذکر منع

ردیف	نام منطقه	ستخضات	نام بنه	نام سرتینه	نام سالار	گزارشگر	منع
۱	فردوس	سرکار	سرکار	سرکار	سرکار	صفی تزاد	بنه، ده. مجموعه مقالات....۳۷۸.
۲	فردوس	تبرکار	تبرکار	دھقان	سرکار	پایلو بزدی، رضوی	مالک و زارع....۵۲۱.
۳	قایبات (ادعات اربابی)	سالار	سالار	برزگر	سرکار	لهمون	نات شنهای بلوک زهراء....۲۲.
۴	قرزون (بلک ذهرا)	بنه	بنه	بنه	بنه	آل احمد	بنه....
۵	قرزون	بنه	بنه	ورسته	سرپنه	سلیمان تزاد	حقیق اجتماعی روستاهای
۶	قرزون (کمال آباد)	بنه	بنه	ورسته	سرپنه	هوشیگ الایسان	دشت قزوین، سازمان عمران قرزون، ۱۳۴۸، ص. ۷۲.
۷	قشه (کهرو به)	لوک	سرطاق	هیمار	سرپنه	صفی تزاد	بنای جغرافیای انسانی....۱۶۵.
۸	کاشمر	سررا	سالار	دهقان	سرپنه	لیک خلق، شهلازیم	بررسی وضع بنه در روستای ولان....۴۲.
۹	کاشمر	سررا	جمع سالار	بن سالار	سرپنه	صفی تزاد	بنه، ده. بررسی وضع بنه در روستای ولان....۴۲.
۱۰	کرج	سررا	سررا	بنه	سرپنه	سرپنه زارعی	لهمون
۱۱	کردستان (سفر)	جهت	سرچوچ	دهقان	سرچوچ	صفی تزاد	بنه، ده. مجموعه مقالات....۳۷۸.
۱۲	کردستان	جهت	جهت	سرچوچ	سرچوچ	صفی تزاد	بنه، ده. بنه، ده.
۱۳	کرمان	حرانه	سرزیم	پازیم	سرزیم	لهمون	لهمون
۱۴	کوهکلوبه (باشت)	خیش	سرزیم	پازیم	سرزیم	صفی تزاد	بنه، ده. بنه، ده.
۱۵	کوهکلوبه	دریکار	میرمات	سرکار	سرکار	صفی تزاد	کشاورزان خرده مالک جزء و متوسط (دهقانان) و کشاورزان صاحب -
۱۶	کرمار	سررا	سرپنه	پا به	سرپنه	صفی تزاد	بنه، ده. بنه، ده.
۱۷	لار (کورده)	سررا	سرپنه	سرپنه	سرپنه	هوشیگ ساده‌لر	اقتصاد کشاورزی، ۸۵۰۴، ۵۲۴.
۱۸	مشهد (خیابان و شادکان)	سرپنه	سرپنه	سرپنه	سرپنه	سرپنه	سرپنه

«بنه» و یا فقر زارعین و عدم امکان تهیه نیروی سخن به صورت انفرادی و
یا نوع مالکیت و یا ضرورت مدیریت، هیچ کدام علت اولیه و نخستین
پیدایش و گسترش این سازمانها نبوده بلکه علل پاد شده به ویژه مسئله
کمبود آب و باران و دشواری آبیاری و یا نیاز به نیروی کار فشرده در
زمانی کوتاه و یا نوع مالکیت بر ایزار تولید و نحوه اعمال مدیریت وغیره
تنها سبب تداوم و ابقاء اشکال قدیمیتر این گونه تعاوونی‌ها با کارکردهای
نوین و اغلب محدودتر آنها شده است.

ظاهرآ، موجه ترین دلایل پیدایش بنه‌ها، در برخورد با واقعیاتی که
ناکنون از بنه‌ها می‌دانیم - که نسبت به وسعت و تفاوت‌های فرهنگی و
جغرافیایی ایران چندان هم زیاد نیست - اگر کاملاً رنگ ایاز نماید، بسیار
کم رنگ خواهد شد.

واقعیات موجود نشان می‌دهد که با حنف و یا تغیر هر یک از عواملی
که به عنوان دلیل پیدایش بنه‌ها ذکر شده است، بنه‌ها باز به زندگی خود
ادامه داده‌اند، و یا بر عکس در مواردی با وجود ابقاء عوامل یافا شده،
بنه‌ها از میان رفته‌اند.

جالب این که در سیستان و «غیر از اشکال تولید گروهی (با گاو)»، نوع
بسیار محدودی از بهره‌برداری زمین به گونه فردی به نام «گلگیر» نیز
وجود داشته که بهره‌برداری از آن به وسیله اعضا خانواده یا گلگیر کار
و یا استخدام کارگر صورت می‌پذیرفته است.^{۷۰} که نیروی سخن در این
واحدهای زراعی فردی نیز توسط «گودار» تأمین می‌شده است.^{۷۱}

زیاده براین در برخی بنه‌های دیم کار سخن با الاغ، شتر و اسب نیز
انجام می‌گرفته.^{۷۲} و قیمت الاغ اغلب نصف قیمت گاو نزدیک بوده است و
در ضمن وجود همیاری در «گاو به گاو» می‌توانسته در بر طرف کردن کمبود
نیروی سخن بسیار مؤثر باشد.^{۷۳}

به این تفاوتها، وجود بنه‌های خرده مالکی قبل و بعد از اصلاحات
ارضی، با وضعیت اقتصادی مناسب و برخی بنه‌های در حال گسترش در
جنوب خط خرما، با بازده اقتصادی بالا و استفاده از نیروی ماسین و

برای نمونه اگر دلیل پیدایش بنه را آن جنان که پتروشفسکی معتقد
است، ناتوانی خانواده روزنایی در خرید نیروی سخن (گاو نر، گاو کار،
ورزاب) بدانیم خواهیم دید که این عامل در مناطق مختلف ایران و گاه
حتی در یک منطقه واحد به شکلهای گوناگونی دیده می‌شود.

در برخی بنه‌ها هر عضو دارای یک رأس گاو کار می‌باشد. مانند برخی
«بازوهای هم ترازانه‌ای»^{۷۴} در دهستان سرولات نیشاپور^{۷۵} و
برخی بنه‌ها در جنوب تهران مانند بنه‌های روزنایی «اراده» «فتایویه»^{۷۶} و
برخی حرانه‌های بر دسیر کرمان^{۷۷} و صحراء (بنه‌های تربت جام)^{۷۸}
در برخی بنه‌ها «سرپنه» (زعیم) دارای یک جفت گاو بوده، در حالی
که چند عضو دیگر قادر آن بودند، مانند «حرانه‌ها» (بنه‌های ناهم
ترازانه)^{۷۹} در روستاهای حاجی آباد پندرعباس همچون روزنای

ترکتور را باید افزود.

همجنین در مورد «دشواری آبیاری» که در نظریه پتروشفسکی انعکاس یافته و سپس توسط برخی محققان ایرانی تکرار شده، باید گفت: اصولاً بسیاری از بنه‌های ایران دیم کار بوده^{۷۳} و یا در آبیاری با دشواری چندانی روپرتو نبوده‌اند، و در برای رستاهای زیادی با مشکلات فراوان آبیاری آب رسانی و آبیاری مانند «فاویان» گلایگان^{۷۴} و «فرزیان» الگودرز^{۷۵} «نیمور» و «باقرآباد» محلات^{۷۶}، حداقل در پیش از اصلاحات ارضی قادر بنه بوده‌اند.

و یا اگر کمی میزان بارندگی را، دلیل پیدایش بنه بدانیم، می‌بینیم انواع بنه‌ها چه در مناطق پیر باران غرب و شمال و چه در مناطق کمتر از ۲۰۰ میلیمتر وجود داشته‌اند. همجنون بنه دیم کار هم ترازانه در رستاهای ساری با حدود ۸۰۰ میلیمتر باران سالیانه^{۷۷} و بنه‌های برقج کار در (گوشته گاوشه) در رستاهای آمل و باهل^{۷۸}.

ضمناً توجه به شکل‌های ساده شده و تحلیل رفته و اشکال میانین و حد وسط «بنه» که هنوز نیز بقایای آن در بسیاری از مناطق ایران قابل مشاهده می‌باشد، نشان می‌دهد که قلمرو بنه‌ها هرچه به گذشته برگردید و سیعتر بوده و هم اکنون نیز از آنجه که تا به حال گمان می‌رفته گستره‌تر است، به عبارت دیگر با گذشت زمان قلمرو بنه‌ها کوچکتر شده، در حالی که میزان بارندگی در این مدت اگر کمتر نشده باشد، بیشتر نشده است.

در ضمن گرچه برخی از مناطق ایران از نظر بارندگی جزو مناطق خشک به شمار می‌آیند، اما همین مناطق جزو مناطق پرآب ایران محسوب می‌شوند مانند خوزستان و فارس و جالب این که برخلاف تصورات قبلی در این دومنطقه همجنون مناطق پر باران و پرآب ساری و آمل و باهل و برخی شهرهای آذربایجان تعداد زیادی از انواع بنه، اعم از بنه‌های کامل^{۷۹} و بنه‌های میانین^{۸۰} و حتی بنه‌های برنجکار^{۸۱} گزارش شده است.

آنچه تا حال در رد دلایل بنه شناسان درباره چگونگی پیدایش بنه گفته شده، در مورد نظریه پیدایش بنه به خاطر وجود نظام بزرگ مالکی و شش دانگی بودن (نک مالکی) برخی رستاهای نیز صادق است، و می‌توان گفت که مالکیت و مدیریت ناشی از آن که به شکل‌های گوناگون اعمال می‌شده است، در برخی مناطق می‌توانسته سبب تقویت و تداوم بنه‌ها و یا تضعیف و فرسایش آنها شود.

آنان که اصلاحات ارضی را تنها سبب نابودی بنه‌ها و در نتیجه پیدایش بنه‌ها را به خاطر نظام بزرگ مالکی می‌دانند از این واقعیتها غافل بوده‌اند که:

اولاً: وجود بنه‌های میانین و آثار بنه‌های متلاشی شده، پیش از اصلاحات ارضی نشان می‌دهد، که از دهه‌ها و حتی سده‌های پیش و به دلایل گوناگون به تدریج از شدت و وسعت قلمرو بنه‌ها کاسته شده، و اصلاحات ارضی در حقیقت، ضربه آخر و نقطه عطفی در این تلاشی بوده است.

ثانیاً: برخی از عواملی که در تلاشی بنه‌ها موثر بوده‌اند، عملهایی هستند که اصولاً شرایط و زمینه سیاسی و اجتماعی و اقتصادی اصلاحات ارضی را چه در جوامع جهانی و چه در ایران فرامه ساخته‌اند.

ثالثاً: وجود بنه‌های خرد مالکی که قبیل از اصلاحات ارضی^{۸۲} و چه بعد از آن^{۸۳} ورشد بنه‌های «مهاجر کار» و «صیغی کار» در جنوب خط خرماء^{۸۴} نشان می‌دهد که دلایل فرسایش و تداوم و گسترش بنه‌ها، به تبیین دقیقت و سبب جویی همه جانبه تری نیازمند است.

به طور فشرده می‌توان گفت:

اولاً: عوامل پیدایش بنه با عوامل تداوم آن متفاوت است. عوامل پیدایش بنه همجنون که برخی بنه شناسان اشاره کرده‌اند^{۸۵} به مسائل تاریخی و به ویژه ماقبل تاریخی زندگی بشر و از آن جمله ایرانیان باز

جدول شماره ۴

نام «بنه» و اعضاء آن در برخی مناطق ایران با ذکر منبع

منبع	گزارشگر	نمایندۀ	نمایندۀ	نام سرمه	نام بنه	مشخصات نام منطقه	ردیف
۹۹۱	سالک وزیر جمعیت ایران	لیهتون	بازار	گاویند	سالار	صحرا	۱
۹۹۲	بریلوو، پهلوی طلب	-	-	-	نشاور البرهم آباد	-	۲
۹۹۳	محروم خالان	هرزگر	دهقان	سریازو	بازار	بازار	۳
۹۹۴	بنه، ده	صفی‌زاد	آبیار	-	-	ورامین	۴
۹۹۵	سالک وزیر جمعیت ایران	فرهادی	-	-	جفت	ورزقان	۵
	بلده‌نشاهی شخصی	-	-	-	دنگ	هدمان (سوزن روزن)	۶

می‌گردد و دلایل خاص خود را دارد.

ثانیاً: عوامل تداوم بنه گوناگون بوده و از مکانی به مکان دیگر و از زمانی به زمان دیگر فرق کرده و هر کجا که عامل و یا عواملی از گروه عوامل تداوم بنه حذف شده، عامل و یا عوامل دیگری جایگزین آن شده است.

ثالثاً: عوامل تداوم بخش نیز به درستی شناخته شده نیست و همه عوامل حتی در یک نوع و در یک منطقه به پژوهش‌های بیشتری نیازمند است.

عجالتاً به نظر می‌رسد که جز عامل قوی اما خاموش «ست» (شیوه‌های قومی و عادات اجتماعی کهن) و پتانسیل فرهنگی حاصل از آن و عامل ضرورت اقتصادی «که لفظ عامی است برای بسیاری از دلایل باد شده بنه شناسان، که در هر کجا به شکلی خود را نشان می‌دهد، جایی به شکل نیاز به کار فشرده، در یک زمان و یا زمانهای متعدد، مانند نیاز به نیروی انسانی فراوان و فشرده در بنه برنجکار (قراع، گاوشه، گوشته) و یا نیاز به نیروی فراوان گروه برای وجبین علفهای هرز در بنه‌های دیم کار (همزی) در شمال ایران.^{۸۷} و یا به خاطر صرفه جویی در

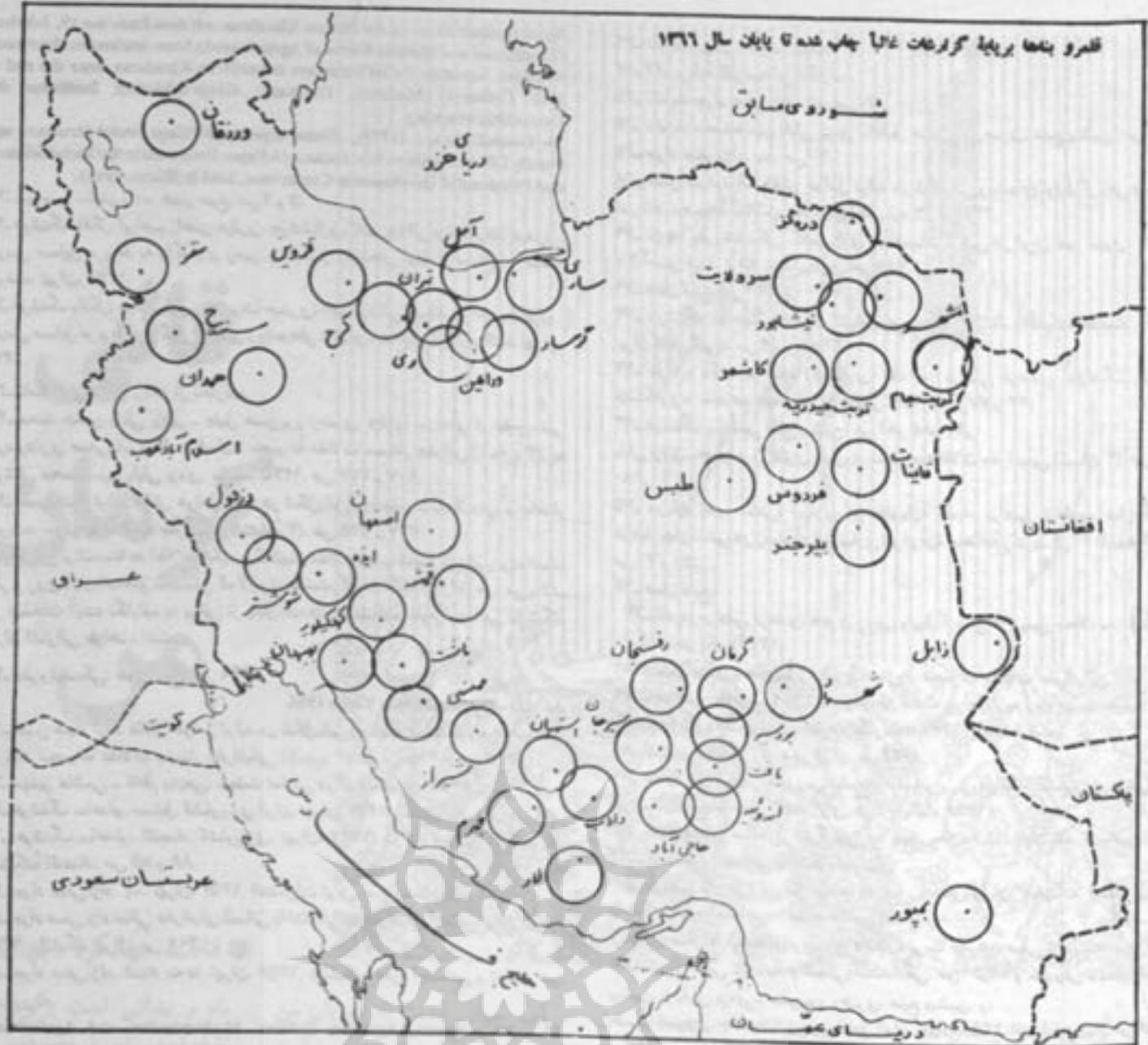
بنه‌های دیگر (همزی) در زمینه بنه‌ها از سویی و سایر «تعاونیهای سنتی» همجنون تراکم کار در زمینه بنه‌ها از سویی و سایر «تعاونیهای سنتی» همجنون «واره» و «مال» از سوی دیگر و همجنین مطالعه پیشتر بر روی سایر «پاریگرها» («خودپاریها»، «همپاریها» و «دگرپاریها») راه برای تحلیل دقیقتر و همه جانبه تر بنه‌ها هموار خواهد شد.

۱- درباره معنای اصطلاحی «تعاونی سنتی» آنطور که مورد نظر نگارنده است و تفاوت آن با سایر «پاریگرها» می‌شود، همچون «خودپاری» و «همپاری» و «دگرپاری» و... نک به مرتضی فرهادی، «گونه شناسی پاریگرها و تعاونی‌های سنتی در ایران»، کیهان فرهنگی سال دوم، ش. ۱۰ (دیمه ۱۳۶۶)، و با مفصلتر و دقیق‌تر از آن در: مرتضی فرهادی «گونه شناسی پاریگرها و پاریگرها»^{۸۸} سنتی در ایران، نامه علوم اجتماعی، دوره جدید، ش. ۱ (پاییز ۱۳۶۷)، داشکنده علوم اجتماعی دانشگاه تهران ص ۱۶۶-۱۶۷.

۲- «خود اتگیخته» در برایر «برانگیخته» و «مهاجر کار» در برایر «بومی کار» و «صیغی کار» در مقابل «شترن کار» و «غلله کار»، نک به: گونه شناسی نگارنده از بنه‌های دشمنی با زمینه‌های پاریگری در شهر و روستا، تهران ۱۳۶۶، (پیش‌کش) داشکنده علوم اجتماعی داشتگاه علامه طباطبائی.

۳- نک به: نگرش بر مسئله زمین و فعالیتهای هیات‌های هفت نفره، واگذاری زمین در آئینه امار، تهران ۱۳۶۷، انتشارات ستاد مرکزی، ص ۶ و ۹.

کره

قلمرو پهنه‌ای برپایه کاربردهای اعلانی چهل‌شده تا پایان سال ۱۳۶۶

- ۱۹- نام‌گذاری از نگارنده است.
- ۲۰- هشتگ بالکر، ابراهیم زاهدی علیری، جواد نیازی، ناصر بزرگانی و غلامرضا حیدری، بررسی مسائل مربوط به واگذاری زمین و تشکیل واحدهای تولیدی منابع در داشتگاه، تهران، (این کمی)، ص ۸۵-۸۷.
- ۲۱- هشتگ سعادلو، همان منبع، ص ۹۴-۹۵.
- ۲۲- همان منبع، ص ۹۸-۹۹.
- ۲۳- همان منبع، ص ۹۶-۹۷.
- ۲۴- هشتگ سعادلو مبنی بر کشاورزی ایران، تهران، ۱۳۵۷، انتشارات رواب.
- ۲۵- هشتگ سعادلو مبنی بر کشاورزی ایران، تهران، ۱۳۵۷، انتشارات رواب.
- ۲۶- موریتو- مهدی طالب، متogrافی ابراهیم آباد نیشابور، تهران، ۱۳۶۵، موسسه تحقیقات اجتماعی، ص ۲۰ و ۲۷-۲۵.
- ۲۷- جواد صفر نژاد په (نظام‌های تولید زراعی جمعی قبل و بعد از اصلاحات ارضی)، تهران، ۱۳۵۲ (چاپ سوییه انتشارات توسع.
- ۲۸- جواد صفر نژاد، اسد بنده‌ها (استاد بنده‌ها شهری)، تهران، ۱۳۵۵، دانشکده علوم اجتماعی و تعاون.
- ۲۹- جواد صفر نژاد، طالب آباد (نمونه جامعی از بررسی یک ده)، تهران، ۱۳۵۵، دانشکده علوم اجتماعی و تعاون.
- ۳۰- دلایل این پی توجهی را نک به: مرتفع فرهادی، زمینه‌ها و شبهه‌های باریگری در جوامع شهری و روستایی، تهران، ۱۳۶۵، دانشکده علوم اجتماعی داشتگاه علامه طباطبائی، (این کمی)، ص ۱۵۶.
- ۳۱- داراب شریف پور، مرتفع مجتبزاده و محمود علیمراد، بررسی امکان تشکیل گروههای زراعت جمعی، تهران، ۱۳۵۵، دفتر تحقیقات تعاونی (این کمی).
- ۳۲- مسروس سلطان زاده، فتوواری در نظام کشاورزی سنتی شال خوزستان، مجله علی کشاورزی، ش ۴ (آبان‌ماه ۱۳۵۶)، دانشکده کشاورزی داشتگاه، جندی شاپور، ص ۴ و ۵.
- ۳۳- Ehlers, von-Eckart, (1973). «Bunvar Shami-Siah Mansoor, Methoden und Probleme der Landreform in Khuzistan, Sudiran.» (Bunvar Shami - Siah Mansoor, Methods and Problems of Land Reform in Khuzistan, Southern Iran), Zeitschrift für Ausländische Landwirtschaft, Jahrgang 12, Herftz.
- Ehlers, Von Eckart and Goodell, Grace. (1975). Traditionelle und moderne Formen der Landwirtschaft in Iran, Siedlung, Wirtschaft und
- الف) - هشتگ بالکر، ابراهیم زاهدی علیری، جواد نیازی، ناصر بزرگانی و غلامرضا حیدری، بررسی مسائل مربوط به واگذاری زمین و تشکیل واحدهای تولیدی منابع در منطقه جیرفت، تهران ۱۳۶۳، وزارت کشاورزی و عمران روستایی.
- ب) - هشتگ بالکر، جواد نیازی، غلامرضا حیدری، ناصر بزرگانی و ابراهیم زاهدی علیری، بررسی مسائل مربوط به واگذاری زمین و واحدهای تولیدی منابع از گرجستان و گیلان، تهران، ۱۳۶۳، وزارت کشاورزی و عمران روستایی.
- ۷- گاه سخنرانی منتشر نشده‌ای درباره موقوفیت برخی مشاعها به گوش من رسید: آقای اسحاق حسینی یکی از مستولین با تجربه در امر مشاعها به نگارنده اظهار من داشته که می سالهای ۱۳۵۹ - ۱۳۶۲، شاهد موقوفیت ۱۵۰ مشاع از ۲۰۰ مشاع قم بوده اند.
- ۸- گفتگو است که پیشتر مطالعات درباره بنه توسط چهار ایلادان ایران انجام شده است.
- ۹- یعنی تبت، سیستان، به کوشش غلامعلی رئیس الذاکرین، مشهد، ۱۳۶۲، اداره کل ارشاد اسلامی سیستان و بلوچستان، منبع ۲۷۷ - ۲۷۶.
- ۱۰- نقی بهرامی، فرهنگ روستایی «دانزه المعرف فلاحی»، تهران ۰/۶، ۱۳۱۷.
- ۱۱- نقی بهرامی، ارزیابی کشاورزی، تهران، ۱۳۲۵، ص ۱۵۰.
- ۱۲- لفتابه دهدزا، حرف «ب»، ص ۲۲۵. به تقلیل از: غلامحسین مصاحب و دیگران دایرة المعارف فارسی، تهران، ۱۳۲۵.
- ۱۳- لمیتون، مالک و زارع در ایران، ترجمه منوجهر امیری، تهران، ۱۳۴، ینگاه ترجمه و نشر کتاب، صفحه‌های، ۲۸، ۳۱۹، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۵، ۵۲۶، ۶۴۶، ۶۴۷ و ۶۴۸.
- ۱۴- لمیتون، همان منبع، ص ۶۴۲.
- ۱۵- همان منبع، مقدمه مترجم، ص ۱۰.
- ۱۶- ایلیا باولوچ بطریشفسکی، کشاورزی و منابع ارضی در ایران عهد مغول، ترجمه کریم کشاورز، تهران، ۱۳۵۵، انتشارات نیل، ص ۴۵۶ - ۵۶۹ و ۵۶۰ - ۵۶۲.
- ۱۷- در برابر «بنة كامل». نام‌گذاری از نگارنده است.
- ۱۸- جلال آل احمد، نات نشینهای بلوک زهرا، تهران، ۱۳۵۳ (چاپ چهارم)، امیرکبیر، ص ۲۹ - ۲۲.

۴۲. نام گذاری از نگارنده است.
 ۴۳. بربایه کار میدانی نگارنده.
 ۴۴. نک به: جواد صفوی نژاد. پنه. ص ۷۰ و ۱۰.
۴۵. نک به: محمدحسن بابلی بزدی - جلیل حسن بور رضوی. منبع پیشین. ص ۴۰۰.
۴۶. جواد صفوی نژاد. پنه. ص ۷۰.
۴۷. حسن ضیاء توana. نقش عوامل تولید در شکل‌بایانی روشهای تولید گروهی و ساختار قدرت. مجموعه مقالات جغرافیایی (شماره ۳). ص ۳۲۲.
۴۸. حسن ضیاء توana. نقش عوامل تولید در شکل‌بایانی روشهای تولید گروهی و ساختار قدرت. مجموعه مقالات جغرافیایی (شماره ۳). ص ۳۲۹.
۴۹. نک به: پتروشفسکی. کشاورزی و منابع ارضی در ایران عهد مغول. ۵۴۹.
۵۰. حسن ضیاء توana. نقش عوامل تولید در شکل‌بایانی روشهای تولید گروهی و ساختار قدرت. مجموعه مقالات جغرافیایی (شماره ۳). ص ۳۲۲.
۵۱. همان منبع. ص ۳۲۲.
۵۲. هرشنگ ساعدلو. اقتصاد کشاورزی تهران. ۱۳۲۷. دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران. (بابی کمی). ص ۸۲ و ۸۵.
۵۳. درباره «گاو به گاو» (عکاوه) نک به: مرتضی فرهادی. فرهنگ پاری در کشتکاری. ماهنامه جهاد. ش ۸۳ (بهمن ۱۳۶۶). ص ۳۷ و ۴۲.
۵۴. هرشنگ ساعدلو. منبع پیشین. ص ۴۰۵ و ۴۳۰.
۵۵. بابلی بزدی - حسن بور رضوی. بازاره. مجموعه مقالات جغرافیایی (شماره ۳). ص ۳۷۹ و ۳۸۰.
۵۶. خودبارهای سنتی در زمینه آب و آبیاری در ایران. ماهنامه زیستن. ش ۴۹ (اسفند ۱۳۶۳). ص ۴۱ و ۵۹.
۵۷. درباره نهاده سنتی. آبیاری در «فایوان» نک به: مرتضی فرهادی. «بارگاهها و خودبارهای سنتی در زمینه آب و آبیاری در ایران». ماهنامه زیستن. ش ۴۹ (اسفند ۱۳۶۳). ص ۴۱ و ۵۹.
۵۸. همان منبع.
۵۹. نک به: مرتضی فرهادی. «جوی رویی و بیل گردانی در تیمور محلات». نامه فرهنگ ایران. دفتر پنک (۱۳۶۴).
۶۰. بابلی بزدی - حسن بور رضوی. بازاره. مجموعه مقالات جغرافیایی.
۶۱. ناصرالدین ظاهری. «نوشته در مناطق دشت سرآمل و به ویژه در روستای رشکله و کدینه» (کار دانشجویی نگارنده). ۱۳۶۷. (دست نوشته).
۶۲. نک به: «بنیادنامه کشاورزی با نظرات نگارنده». ۱۳۶۷.
۶۳. لیهتون. مالک و زارع در ایران. ص ۶۴۴.
۶۴. نک به: «بنیادنامه کشاورزی». ش ۴ (آبان‌ماه ۱۳۵۶).
۶۵. هرشنگ ساعدلو. مجموعه مقالات سیناریو ایران. ۱۳۵۷. انتشارات روانی ص ۸۹.
۶۶. هرشنگ ساعدلو. اقتصاد کشاورزی. تهران. ۱۳۲۷. شرکت تعاونی دانشجویان دانشکده اقتصاد. ص ۸۵ و ۸۶.
۶۷. جواد صفوی نژاد. پنه. تهران. ۱۳۵۳. انتشارات توسعه. ص پیش و پنک.
۶۸. جواد صفوی نژاد میانی جغرافیای انسانی با اشاراتی به جغرافیای انسانی ایران. تهران. ۱۳۶۴. دانشگاه تهران. ص ۲۹۶.
۶۹. جواد صفوی نژاد. اسناد پنه. تهران. ۱۳۵۶. دانشکده علوم اجتماعی و تعاون. ص هشت و نه.
۷۰. به نقل از: مصطفی ازکیه. جامعه‌شناسی توسعه و توسعه نیافتگی روستای ایران. تهران. ۱۳۶۵. اطلاعات. ص ۹۹.
۷۱. حسن ضیاء توana. نقش عوامل تولید در شکل‌بایانی روشهای تولید گروهی و ساختار قدرت. مجموعه مقالات سیناریو جغرافیایی (شماره ۳). ص ۳۲۸.
۷۲. نیشه «پنه بندی» در کار زراعی در جهات روستایی ایران پادشاهی ایران کاری از نظام تولید کهنه زارعی می‌باشد و احتمالاً زارعان مادر روزگاران پساز کهنه در زراعت به صورت دسته چشمی کار می‌کرده‌اند. تولید در اجتماع روستایی ما با این نیشه کار زراعی بوده است. شاید این امر از وضع اللبس و دشواری تهیه آب و بخوص شیوه آبیاری ناشی شده باشد... در دوره‌هایی که نظام بزرگ مالکی در ایران حاکم بوده در بربره برداری از زمین «پنه بندی» همچنان رواج کامل داشت و مالک برای تظاهر پهتر به کارهای زراعی از کار دسته چشمی در زراعت پیروی می‌کرد...
 (خسرو خسروی. جامعه‌شناسی روستایی ایران. تهران. ۱۳۵۶. انتشارات پیام. ص ۸۷ و ۹۷).
۷۳. نک به: سیروس سلمان‌زاده. همان منبع. ویراست کار میدانی نگارنده در « حاجی آباده پندزیابی».
۷۴. نک به: حسن ضیاء توana. همان منبع. ص ۳۲۸.
۷۵. نک به: سیروس سلمان‌زاده. همان منبع. ویراست کار میدانی نگارنده در « حاجی آباده پندزیابی».
۷۶. نک به: حسن ضیاء توana. همان منبع. ص ۳۲۸.
۷۷. حسن بابلی بزدی - حسن بور رضوی. همان منبع. ص ۳۲۸.
۷۸. حسن ضیاء توana. نقش عوامل تولید در شکل‌بایانی روشهای تولید گروهی و ساختار قدرت. مجموعه مقالات سیناریو جغرافیایی (شماره ۳). ص ۳۲۸.
۷۹. نیشه «پنه بندی» در کار زراعی در جهات روستایی ایران پادشاهی ایران کاری از نظام تولید کهنه زارعی می‌باشد و احتمالاً زارعان مادر روزگاران پساز کهنه در زراعت به صورت دسته چشمی کار می‌کرده‌اند. تولید در اجتماع روستایی ما با این نیشه کار زراعی بوده است. شاید این امر از وضع اللبس و دشواری تهیه آب و بخوص شیوه آبیاری ناشی شده باشد... در دوره‌هایی که نظام بزرگ مالکی در ایران حاکم بوده در بربره برداری از زمین «پنه بندی» همچنان رواج کامل داشت و مالک برای تظاهر پهتر به کارهای زراعی از کار دسته چشمی در زراعت پیروی می‌کرد...
 (خسرو خسروی. جامعه‌شناسی روستایی ایران. تهران. ۱۳۵۶. انتشارات پیام. ص ۸۷).
۸۰. نیشه «پنه بندی» در لایل پیداپش «جفت» در روستاهای ایران در: لیهتون. مالک و زارع در ایران. ص ۴۲-۴۸.
۸۱. در واقع مسأله تعریض هر ساله زمین که آقای ضیاء توana به آن اشاره کرده‌اند به مسئله «پنه بندی» برسی گردد. گرچه اغلب بین «پنه بندی» وجود «پنه» (اعم از پنههای کامل و پنههای میانی) ارتباط نزدیکی وجود دارد و در گذشته‌های دور از زوماً چنین بوده است.
 عکس داردی و طالبی علیرضا: پایان نامه تحصیلی بهمن ماه ۵۸. دانشکده ادبیات مشهد - به راهنمایی دکتر سیروس سهams.
۸۲. نام گذاری از نگارنده است. نک به: گونه سفارشی بنه‌ها در قسمت دوم همین مقاله.
۸۳. نک به: محمدحسن بابلی بزدی - جلیل حسن بور رضوی. بازاره. (نموده ای از نظام سنتی بربره برداری در شمال خراسان). مجموعه مقالات سیناریو جغرافیایی (شماره ۳). ص ۳۶۶.